

EURÓPA TANÍTÓMESTERE PHILIPP MELANCHTHON

Adámi László

Philipp Melanchthon 1497. február 16-án született egy Rajna menti kisvárosban, Brettenben. Édesapja, Georg Schwarzerdt jó hírű fegyverkovács 1508-ban meghalt, és ezután Pforzheimbe került a család. Édesanyja anyai nagybátyja Johannes Reuchlin, humanista tudós volt, aki hamar fölfigyelt Philipp rendkívüli szellemi képességeire; buzdította, irányította tanulását. A fiú családnevét (Schwarzerdt) is ő változtatta a görögös Melanchthonra. A „csodagyerek” a tanulásban rendkívül jól haladt, 12 évesen már a heidelbergi egyetemre került. Két év múlva megszerezte a „baccalaureus artium” fokozatot. Mivel Heidelbergben fiatal kora miatt még nem engedték magiszteri vizsgára, átment Tübingenbe: 1514-ben itt lett a szabad tudományok (a bölcsészeti alaptudományok) „magisztere” és tanítója. Minden érdekelt, amit csak az egyetemen tanulni lehetett, ismerkedett a teológiával is, de leginkább a klasszikus nyelvek és írók érdekelték. Valódi humanistává vált, és mint ilyen, a klasszikus írók tanulmányozásától várta az erkölcsök megjavulását is. Az evangéliumról ekkor még mit sem tud. *Terentiusért* lelkesedett, akinek munkáit 1516-ban ki is adta. Tervezte *Arisztotelész* munkáinak helyreállított szövegű, megtisztított formában való kiadását is.

Philipp Melanchthon Lucas Cranach festményén, 1532

1518-ban, 21 évesen görög nyelvtant írt és adott ki. Ezzel tudományos hírnévre és tekintélyre tett szert. Elismeréssel fogadta munkáját *Erasmus* is (akit kora tudósai közül a legnagyobbnak tartott), és már 1516-ban így nyilatkozott róla: „Milyen reményekre jogosít ez a fiatalember, igen, ez a fiú! Milyen éleselméjű találékonyság, micsoda nyelvi tisztaság, milyen érett olvasottság!” (*Levelek Európának*, 13.). Sokan úgy vélték, Melanchthon fog majd Erasmus örökébe lépni, és a humanisták vezére lesz.

Amikor 1518-ban *Bölcs Frigyes* szász választófejedelem görög tanárt keresett Wittenbergbe az egyetem-

re, Reuchlin Melanchthont ajánlotta, aki így került a városba. Nem *Luther* vonzotta tehát, ha hallott is róla, minden bizonnyal, még nem mérte föl, mi kezdődött ott 1517-ben. Nagy hatású tanári székfoglaló beszédében, 1518. augusztus 28-án, meghirdette az egyetemi tanulmányok humanista szellemű reformját: minden tudomány alapja a klasszikus nyelvek és az eredeti források tanulmányozása. Luthert annyira föllekesítte Melanchthon előadása, hogy azonnal tanítványául szegődik, azért, hogy fogatékos görög és héber nyelvtudását tökéletesítse.

Néhány hónap alatt azonban Melanchthon vált Luther tanítványává: „tőle tanultam az evangélium-

mot” – vallotta tömören, Lutherre emlékezve később. Philippus magiszter érdeklődése ekkor annyira a teológia felé fordult, hogy 1519-ben megszerezte a „baccalaureus biblicus” fokozatot, és tételei között kimondta, hogy a tanításban a Szentírás az egyetlen tekintély. Reuchlin és mások megpróbálták elcsalni Luther mellől, de ő írásban is kiállt mellette. Luther ösztönzésére (aki ily módon is maga mellett akarta tartani) 1520 novemberében megszűnt: a wittenbergi polgármester leányát, *Katharina Krappot* vette feleségül (két leányuk és két fiuk született).

Bölcs Frigyes Albrecht Dürer festményén

Rotterdami Erasmus

Mialatt Luther Wartburgban volt, 1521-ben *Loci communes rerum theologicarum* (Teológiai alapfogalmak) címen, a Római levélre építve, kiadta Luther tanításának rendszeres összefoglalását. E kötetet Luther később összes saját könyvénél többre értékelte. Az újonnan fölfedezett evangélium izzítja át Melanchthonnak ezt a művét. Nemcsak a skolasztikus teológiát tagadta meg benne, hanem a filozófiát és azt az Arisztotelészt is, akiért Wittenbergbe érkeztek még mindennél jobban lelkesedtek. Később átdolgozta többször, és teljesebbé igyekezett tenni művét, de az eredeti tűz elveszett a könyvből, ahogy Melanchthonban fölelevenedett a filozófiát mégiscsak nagyra értékelő humanista.

Luther távollétében rengeteg fontos döntés Melanchthonra hárult már 1521–22-ben. Ettől fogva kihagyhatatlan résztvevőjévé vált

mind a reformáció belső egyházi szervezésének, mind a reformáció táborát érintő tárgyalásoknak. Luther helyett részt vett a szászországi egyházlátogatásokon és intézkedett a vizitátorok tanítására vonatkozóan. Luthert támogatta és csillapította a *Zwingliékkel* folytatott marburgi kollokviumon (1529). Azokon a tárgyalásokon pedig, ahol Luther nem vehetett részt, Melanchthonra hárult a vezető szerep. Így született meg Melanchthon számunkra máig legjelentősebb alkotása, az *Ágostai Hitvallás* is 1530-ban, mivel Luther nem lehetett jelen az augsburgi birodalmi gyűlésen. Philippus magister úgy fogalmazott, mint az egész egyház reformációját, az eredeti katholicitáshoz való visszatérést óhajtó gyülekezetek közösségének szóvivője. Bölcs mérséklettel kerülni igyekezett az ellentétek kiélezését. Ebből is látszik, hogy nem szerette

a harcot, hanem megegyezést, békeséget kereső ember volt. Túlzott jóhiszeműsége, esetenkénti bizonytalankodása a tárgyalások során azonban rengeteg bajt is okozott. A pápai táborral folytatott tárgyalásokat vezetve „úgy hátrált, mint a rák”, noha az evangéliumi tanítás lényegéhez makacsul ragaszkodott. Az evangélikus fejedelmek ekkor erőteljesen közbe tudtak lépni, de amikor Luther halála után, a schmalkaldeni háborúban a protestánsok súlyos vereséget szenvedtek, Melanchthon még a római szertartások visszaállítását is eltűrte volna, azzal az indokkal, hogy azok csak külsődleges dolgok. Az éles helyzetekben való határozatlanság Melanchthon minden egyházpolitikai tevékenységét végigkísérte. Van ennek egy olyan háttere, amire egyházi köreinkben nem szoktak eléggé odafigyelni. Ez pedig Melanchthon személyes hitének – sok

más tudós kortársánál is föllelhető – súlyos defektusa: az evangéliumi hit és a pogány antikvitásban gyökerező, tudománynak képzelt asztrológia egymásmellettsége.

A *Confessio Augustanát* megvédő és kifejtő *Apológiában*, 1531-ben ilyen nagyszerű, lutheri teológiából fakadó sorokat ír le: „A bűnbocsánat elnyerése egyet jelent a megigazulással, e szerint a hely szerint: Boldogok, akiknek bűneik megbocsáttak (Zsolt 32,1). Egyedül a Krisztusban való hittel, nem a szeretet által, nem is a szeretet vagy jó cselekedetek miatt nyerjük el a bűnbocsánatot, bár a szeretet nyomon követi a hitet. Tehát egyedül hit által igazulunk meg, úgy értve a megigazulást, hogy a bűnös igazá lesz, vagyis újjászületik” (*Apológia*, IV. c., 76–78). Az asztrológiai előrejelzésektől és egyéb jóslatoktól való szorongását azonban megrendítően tárja elénk például 1531. augusztus 17-én *Johann Carionhoz* intézett levele, ugyanebből az időszakból: „Így hát az evangélikus Németország vezére úgy áll előttünk, mint a jeleknek valami pogány fejtnöke, akit az égi jelek és az emberi hangok eltántorítanak a feltétlen harcra kész elszántságtól – ráadásul éppen egy olyan pillanatban, amikor a helyzetet csak az olyan rendíthetetlen akarat tudná megmenteni, amelyik képes befelé fordulással megszabadulni a futó idő nyomasztó hatalmaitól” (Aby Warburg: *Pogány-antik jóslás Luther korából*. Bp., 1986. 13.).

Luther és Melanchthon viszonyát a szoros barátság és egymás őszinte nagybecsülése jellemezte, de ebben a kérdésben voltak köztük súlyos feszültségek.

Nem helytálló az a vád Melanchthonnal szemben, hogy elhajolt volna a lutheri – igei! – úrvacsora-felfogástól. Az Ágostai Hitvallás szövegében eredetileg ez áll: „Az úrvacsoráról azt tanítják,

hogy Krisztus teste és vére valóságosan jelen van és kiosztásra kerül az úrvacsorával élőknek” (X. cikk). Ehhez képest az *Augustana Variata* 1540-ben közzétett szövegében ez található: „a kenyérrel és a borral valósággal odanyújtatik Krisztus teste és vére az úrvacsorában részvevőknek”. Mai szemmel olvasva azt mondhatjuk, hogy csupán a lehető legszelidebben fogalmaz – a svájciakkal való megegyezés lehetősége végett –, és nem mást tesz, mint lényegében a Luther által is elismert 1536-os *Wittenbergi konkordia* szövegét dolgozza be a hitvallásba.

Ebben a kérdéskörben nagyon jó eligazítást adnak *Botta István* megállapításai:

„Melanchthonnak legelkeseredettebb harcait a lutheri úrvacsoratan védelmére éppen azok ellen kellett vívnia, akik Lutherre hivatkoztak ugyan, de a római katolikus transzsubstantiatio és a szerzési igék mágikus értelmezése felé kanyarodtak vissza. Sok precíz distinkcióját, amellyel a római visszahajlás ellen bátyázta körül a lutheri úrvacsoratan, később a helvét iránynak tett engedményként magyarázták” (Botta István: *Melius Péter ifjúsága*. Bp., 1978. 144.).

Philippus magiszter utolsó éveit nagyon megkeserítette „a teológusok dühe”, tudniillik az, hogy megegyezésre törekvő jóhiszeműsége miatt mind a kálvini, mind a lutheri tábor sanda szemmel nézte.

Melanchthon a tanítás, nevelés és tudományszervezés terén rendkívül alkotott. A bámulatosan nagy ismeretanyagot, amelyet elsajátított, rendszerezett, világos, vonzó formában tudta továbbadni. Tankönyveit még nemzedékek múltán is használták sokfelé Európában. Logikája világos, stílusa gondos, finoman csiszolt: így teszi sokak számára érthetővé Luther hitbeli, igei fölismeréseit is, bár közben a lutheri gondolatok (például a szolgálai

akaratról) olykor veszítenek eredeti mélységükből. Hallgatóival, tanítványjaival külön is foglalkozott, egyéneknél is segítette őket tanulmányaikban, életük irányításában. Bibliamagyarázatokat, áhítatokat tartott, éppen a németül nem tudó magyar hallgatókra is tekintettel. Óriási levelezést folytatott, így nagyon tájékozott volt a magyarországi helyzetről is. Mindezt kiegészítette iskolaszervező tevékenysége: nemcsak „Praeceptor Germaniae”, hanem egyetemes jelentőségű pedagógus, aki közben haláláig hű maradt a wittenbergi egyetemhez.

Ha visszatekintünk arra, hogy családja, barátai és maga Melanchthon is fiatal korában hogyan gondolta el életét, szembevetőd, hogy Isten mennyire másképp alakította. A humanisták fejedelme helyett reformátorrá tette őt azáltal, hogy Lutheren keresztül megtanította az evangéliumra. És hite minden gyengesége, tudós-babonás megkísértettsége ellenére, valamint a vitáktól irtózó természete ellenére, az Úr kemény nevelés alá fogta és – kegyelme által formálva – fölhasználta őt is nagy, isteni tervében, hogy Fülöp mester szolgálatán, hitvallásán és tanításán keresztül ragyogjon fel sokaknak – Európában és mindenfelé – Krisztus evangéliumának tiszta világossága.

A hatalmas tudású Philipp magiszter egy hivatalos útjáról betegesen tért haza 1560. április elején Wittenbergbe, és 19-én meghalt. A wittenbergi vártemplomban lett Luther mellé eltemetve. Utolsó feljegyzésében ezt írta: „Megszabadulsz a bűnöktől. Megszabadulsz mindenféle vesződésőtől és a teológusok dühétől...” Nem sokkal a halála előtt azt kérdezte tőle a veje, *Caspar Peucer*, hogy nem kíván-e még valamit. „Nichts als den Himmel”: „Semmi mást, mint a mennyet” – volt a válasz...